

Omul și jurnalul său

Emil Dorian s-a născut în 1891 la București, unde a copilărit într-o sărăcie cumplită și umiltoare. Face cursul primar gratuit în școlile evreiești de atunci, familia neputînd plăti taxele școlilor de stat. Adolescent talentat la compoziție, visează la o carieră muzicală și studiază în clasa compozitorului Al. Ivela. Conduce corul școlilor evreiești, traduce și prelucrează o serie de melodii din folclorul german care au intrat apoi anonim în repertoriul coral al școlilor din țară. Se decide totuși să urmeze o carieră medicală. La absolvirea Facultății de Medicină din București, e mobilizat ca medic ofițer în războiul din 1916 și trimis pe frontul din Moldova. Fiind evreu, nu are dreptul să poarte gradul pe tunica militară. Căsătorit cu Paula Fränkel la întoarcerea de pe front, pleacă la Paris pentru o specializare în otorinolaringologie. Își pune problema expatrierii, dar o respinge. La întoarcere, practică medicina în București și publică poezie și proză, colaborează la diverse publicații și ia parte la viața literară interbelică. Apar, printre altele : *Cîntece pentru Lelioara* (1923), volum dedicat primei lui fiice ; *În preajma serii*, versuri (1924) ; *De vorbă cu bălanul meu* (1925), o satiră în versuri a războiului. Romanele *Profeți și paiate* (1931) și *Otrava* (1947) discută problema evreiască în România. Publică două cărți pentru copii și tineret : *Vagabonzii* (1935), o altă condamnare a războiului, și *Memoriile greierului* (1937), în care reabilitează reputația greierului lui La Fontaine și, implicit, a artistului hărțuit de societatea burgheză. Le oferă medicilor o gazetă, înființînd și conducînd (1933-1937) *Tribuna medicală*. Traduce neobosit din Heine, publică *Fabulele* lui Eliezer Steinbarg în traducere din idiș, iar în anii de prigoană din ultimul război, traduce, într-o monumentală antologie, patruzeci de poeți de limbă idiș – un fragment din ea, *Idișul cîntă*,

apare în 1996. După război, în noul regim politic, ocupă două funcții în viața evreilor bucureșteni : secretar general al Comunității evreilor din București și director al bibliotecii și al arhivei Federației Comunităților Evreiești din România. Marginalizat, bolnav, deprimat de realitatea zilnică și de conflictul personal cu ea, Emil Dorian lucrează ca medic la un dispensar de cartier periferic și își continuă jurnalul. Moare în 1956.

★

La moartea tatălui meu, în vara anului 1956, cele 24 de caiete ale jurnalului pe care îl ținea – sporadic prin anii '20 și cu regularitate de la sfârșitul deceniului trei încolo – se aflau în sertarele biroului său, împreună cu alte câteva manuscrise. Am plecat din țară în 1948 și nu am putut să-i fiu alături când a murit, să-l asist prin « vămile de trecere », cum numește el în jurnal sfârșitul unui prieten căruia îi veghează agonia o noapte întreagă. Disparația lui din viața mea și brusca încetare a scrierilor lui – care în sine alcătuiesc un jurnal al absenței și prin care, cu toată cenzura epocii, continuam să trăiesc « acasă » – ar fi fost de neîndurat, dacă nu aș fi înțeles că prezența lui a trecut în aceste caiete, așa cum în romanul lui Proust moartea scriitorului Bergotte e vegheată de cărțile lui. Timp de peste un deceniu, pînă la publicarea primului volum din jurnal, salvarea celor 24 de caiete a devenit pentru mine o preocupare, un rost, vectorul forțelor mele, un punct cardinal în plus.

După plecarea mea, sertarele biroului au fost golite în vederea mutării într-o locuință nouă. În jurnal, la 9 martie 1949, într-o notă cu farmecul trist al unei fotografii vechi, amîndoi părinții mei, obosiți de absența mea, ard în sobă « cărțile rămase neterminate », hîrtii și manuscrise vechi, caiete și mape – întreg balastul unei vieți de scriitor harnic și visător. « [...] Pentru un poet, mutarea e o treabă tristă și sleitoare. Trebuie dezinfecat micul teren cultivat ani de-a rîndul cu plugul gîndirii. Motorul autocriticii trebuie pus sub presiune înaltă. Ai fost convins că are coarne de aur și, iată, după atîția ani, îți dai seama că au fost de carton. În lumina fulgerătoare a prefacerilor de azi, totul pare fals și dezghiocat de sens. » Jurnalul însă, cu

toate îndoielile pe care diaristul le are aproape la fiecare început de an asupra importanței soartei acestor însemnări, e instalat în locuința nouă, unde continuă pînă în 1955, în ajunul morții autorului.

★

Cred că manuscrisul jurnalului a fost salvat în primul rînd prin propriile lui puteri, prin prestigiul pe care îl avea printre prietenii tatălui meu, prin respectul și încrederea lor în valoarea lui. Existența jurnalului le era cunoscută multora. În cîteva rînduri l-am auzit citindu-le din el musafirilor literari, o întreaga generație de scriitori, jurnaliști, poeți și artiști care apar și în notele lui – Ury Benador, Ion Călugăru, Beate Fredanov, Sonia Cluceru, Camil Baltazar, Tudor Arghezi, Arnold Dagani și alții – și care, în lungile după-amieze europene, « se urcau la Dorian » la ora ceaiului după zvonuri și vești, o mică lectură de poezie sau o încăierare amicală pe o temă arzătoare. Dar cea care a organizat salvarea manuscrisului a fost mama. După moartea tatei, mama s-a pregătit de plecare cu un curaj îndîrjit și o asprime în toată ființa pe care nu i le cunoșteam, și care m-au speriat cînd am reîntîlnit-o după opt ani într-un Paris înghețat și ostil, unde venisem să o întîmpin. Jurnalul însă rămînea prizonierul lumii în care fusese scris și nu putea fi scos din țară. Singură, mama a transportat cele 24 de caiete la locuința d-rului Moses Rosen, șef-rabinul României. Rămînea înțeles că d-rul Rosen va încerca, în desele lui călătorii în străinătate, să scoată personal, unul cîte unul, caietele jurnalului sau să aranjeze un transfer prin curierii diplomatici ai timpului. În vederea acestor transporturi ilegale, volumul manuscrisului trebuia redus. Timp de un an, o prietenă a mamei, o furnică harnică și tăcută, a luat pe rînd acasă cîte un caiet din jurnal și, conform planului mamei, l-a transcris pe o foiță miraculoasă – căci și-a păstrat cu îndărătnicie integritatea de-a lungul unei jumătăți de secol –, pentru a-l readuce apoi în ascunzătoarea din casa Rosen, plecînd cu următorul caiet în servietă. Cu toate eforturile, d-rul Rosen, cu care m-am întîlnit de două ori la New York în așteptarea jurnalului, n-a izbutit să-mi aducă nimic.

Călătorii din avioanele de la București aveau bagajele îndelung scotocite la plecare. Apare însă aici un al patrulea personaj legat de salvarea manuscrisului, omul care a executat ultima și cea mai ingenioasă parte a operațiunii. Un prieten vechi al familiei – atât de vechi și atât de frecvent în casa noastră, încât a intrat, împreună cu copilăria mea, în primul meu roman – care, stabilit de puțin timp la Berlin, cu legături de afaceri la Viena, « veghea din umbră », așteptînd momentul ideal și persoana oportună. Momentul a fost un congres medical care s-a ținut la București, iar persoana, un medic vienez a cărui identitate nu mi-a fost niciodată divulgată. Am aflat doar că paginile manuscrisului au fost ascunse printre hîrțile și broșurile medicale din bagajul medicului vienez. Îmbujorat de victorie și euforic, prietenul familiei a întîmpinat jurnalul pe aeroportul din Viena, dar, din pricina unei neînțelegeri, l-a trimis mai întîi în Israel, unde a fost citit și recitit cu nesat, și de-abia de acolo mi-a fost expedit. Și astfel, într-o după-amiază de toamnă tipică pentru New England, poștașul mi-a adus un pachet uriaș, învelit într-o hîrtie jerpelită, cu sforile atîrnînd abătute. Jurnalul fusese expedit cu vaporul, fără asigurare și fără recomandare, dar, încrezător în treburile misterioase ale Providenței, îmi parvenise nevătămat.

★

Jurnalul anilor 1937-1944 a apărut mai întîi în Statele Unite, în 1982, într-o ediție în limba engleză, sub titlul *The Quality of Witness* (« Calitatea de martor »), cu un studiu-prefață al istoricului Michael Stanislavski. În anul următor, cartea a primit un premiu însemnat, The National Jewish Award. Paisprezece ani mai tîrziu, în 1996, s-a întors acasă, în ediția românească originală publicată de Editura Hasefer.

Intr-un secol bolnav de violență, călătoria secretă a caietelor din acel birou și pînă la masa mea de lucru de pe alt continent, unde locuiam din 1956, nu e o istorie unică. Alte mărturii au supraviețuit, fiind salvate, după cum s-a putut, într-o talpă de pantof, în borcane, în căptușeala hainelor sau îngropate sub o grindă. Ceea ce ne mișcă profund și ne uimește în cazul jur-

nalului e curajul și disciplina scrisului în mijlocul dezamăgirilor și al deznădejdii, și setea de a lăsa în urmă un mesaj, un înțeles câștigat cu un preț fără nume.

Ce aş putea să adaug la portretul diaristului ? În măsura în care un jurnal e și un autoportret, « omul Dorian » e pe de-a-ntregul în notele jurnalului. Aş putea doar să ofer o schiță rapidă a părintelui, așa cum l-am cunoscut. Amuzat și amuzant uneori, animînd o sărbătoare cu catrene umoristice ascunse sub șervetele oaspeților la masă ; jucăuș cu copiii, adăpostind în biroul în care se afla și manuscrisul jurnalului comori la care ne lăsa gura apă – creioane colorate, lipici cu miros divin de migdale amare, hîrtie cu ten de mătase – și din care proprietarul lor ne împărțea bucurios, dacă cererea era justificată. Dar tot atît de des mi-l amintesc grav și atent la problemele copilăriei, mai ales ale educației, în veșnic conflict cu pedagogia așa cum era ea practică în școlile de atunci, enervîndu-mi profesoarele cu liberalismul lui democratic, același cu care combătea naționalismul antisemit. (Indignat de tonul evlavios și de aureola eroică a luptei de la Mărășești din cartea mea de școală – un episod la care luase parte ca medic ofițer –, mi-a povestit tragedia istorică, adevărul ei grotesc și înfricoșător, așa cum îl trăise și cum apare, de altfel, și într-o notă din jurnal. Obrazul lui familiar, inteligent și generos, desfigurat o clipă de amintirea violenței la care fusese martor, mi-a tulburat o vreme somnul adolescenței.) Mi-l amintesc intens în discuții și sarcastic în condamnarea non-valorilor, pe care le combătea cu un umor necruțător – în jurnal, un coleg e « asinul pseudo-marxist », un altul, « limbricul democratic ». Putea fi și autoritar și intimidant. Adorația tăcută în care-l țineam m-a împiedicat o vreme să-mi exercit o judecată personală. Am crescut sfioasă și încrezătoare.

Interesul meu timpuriu pentru poezie și literatură ne-a apropiat și pe alte căi. M-a instruit în arta flanării necesare scriitorului, făcînd des cu mine plimbări prin Cișmigiul din spatele locuinței noastre. Tot atunci mi-a propus să colaborez la un

buletin al vieții Cișmigiului. Din acel bagaj de observații vine, probabil, și fermecătoarea notă în care, trecînd pe lîngă o pereche așezată pe o bancă, aude vocea femeii cu un buchet de trandafiri în poală spunîndu-i bărbatului : « *Ah, ne dis pas ça ! Tu fais mal à mes roses !* » (« Ah, nu spune asta ! Îmi rănești trandafirii ! ») Proiectul buletinului Cișmigiului face și el parte din « cărțile rămase neterminate ». Da, ne pregăteam pentru o prietenie adîncă și matură, care de-abia înflorise, dar care, întreruptă de plecarea mea, a rămas în amîndoi neîmplinită și dureroasă.

Margareta Dorian

20 ianuarie

Voiajul acesta pe care trebuie să-l fac în Elveția și Austria s-a amînat atît de mult, or să mă exaspereze socotelile și așteptările. Am găsit o pauză între două evenimente politice mari ca să mă ocup de formalități, am obținut pașapoartele, vizele sînt pe drum, și iată că mai trebuie să aștept noua comisie interimară a Comunității ! Pesemne că plecarea va avea loc în februarie. Nu știu de ce am o imagine anticipată a Elveției, fără să cunosc nimic din realitățile ei, nici din lecturi, nici din povestiri. Poate din unele aprehensiuni ivite de-a lungul anilor, din unele contacte vagi, tangențiale, mai mult intuiții. Am impresia că Elveția este o țară înlemnită, în care totul a rămas la casele și instituțiile vechi, așa cum au apucat să fie de secole, în care nu se fac transformări, cu orașe mici, curate, liniștite, cu aspect provincial, cu o viață simplă, patriarhală. Cercurile de oameni sînt ermetice, nu poți pătrunde în ele decît, poate, după ani de zile. Orice străin care se așază acolo trebuie să trăiască, chiar dacă rămîne o viață întreagă, în situația de excursionist. Politețea este o lege a națiunii, ospitalitatea – temeiul comerțului lor. Țara trebuie să fie o mare bancă și un vast hotel. Dar odihna și dezintoxicarea trebuie să fie acolo minunate.

★

Hotărît lucru, presa literară nu e mulțumită de *Otrava*. Recenzenții, fie că au directive politice de sus, fie că se iau după cronica din *Contemporanul*, îmi reproșează cam același lucru, adică mic-burghezism, greșeli de concepții etc. Între timp, numărul cititorilor comuniști – oameni de cultură și de gîndire politică justă, care sînt entuziasmați de roman – crește. Ei îmi spun că nimic din tot ce s-a scris nu e drept, că totul pleacă de la o judecată strîmtă, pățimașă, că progresismul este net în carte, că e scrisă frumos, antrenant, veridic, și că ei nu pot spune tare acest lucru. *Flacăra* s-a întrecut însă cu gluma : un tînăr tovarăș comite gugumănia de a afirma că jignesc profund, că ofensez poporul român prin felul în care tratez eroii « români ». Am încercat să scriu o scrisoare redacției în care răspund afir-

mațiilor aceluși articol-revolver plin de insinuări care au o rezonanță antisemită, dar pînă azi nu s-a publicat. Probabil că nici nu se va publica. S-a recurs la penibila manieră de a con testa primirea scrisorii, cu tot plicul iscălit ce mi s-a înapoiat. Numai Benador mai stăruie într-o atitudine care pleacă de la admirația lui mărturisită la superlativ într-o seară la el acasă. Dar atmosfera generală îl influențează întrucîtva. Cu condeii în mînă, retușează entuziasmul și rotunjește elogiul, așa încît să nu poată fi acuzat prea tare de tovarăși.

★

B. Lebli a lucrat pe vremuri în sectorul evreiesc ca publicist. Pe urmă a intrat într-un colectiv de muncă culturală pentru șezători de fabrici. După un timp, a trecut, ca poet, sub numele de Al. Ion, în activitatea de propagandă la țară, făcînd versuri populare pentru săteni, îndemnuri pe temeiul lozincilor diferitelor probleme. De acolo s-a dus la Teatrul Armatei și acum iată-l, ca specialist, în fruntea Teatrului Idiș. E un om muncitor, bun camarad de muncă, modest și agreabil. Dar ce va face în teatrul Idiș nu știu. Rămîne să așteptăm realizarea, în dorul după Sternberg, care pesemne că nu va mai veni. Ceea ce-i lipsește teatrului evreiesc nu e un director de scenă, ci un spirit complex, care să fie poet, regizor, luptător politic și, mai presus de toate, artist, cunoscător al problemelor de cultură evreiască așa cum trebuie concepută ea la noi, în România. Un om care să poată impune, cu autoritatea personalității, acestui Comitet Democratic Evreiesc care se erijează în conducător cultural al evreilor din țară, desfășurînd un confuzionism sterilizant și un diletantism primejdios. Feldman poate ciupi milioane de la bogătașii evrei care pleacă și poate reface în felul acesta clădirea Teatrului Barașeum, dar, oricît de universal s-ar socoti bietul exponent, sufletul teatrului nu-l va reînvia nicio dată, chiar dacă ar zîmbi victorios în o mie de discursuri.

★

Penibilă ieșire chiar la un comunist sectar ! Stern, în indignarea lui împotriva profesorilor comuniști, care la internatul

Școlii Ciocanul n-au realizat nimic, lăsându-i pe sioniști să câștige teren, spune : « N-au făcut nimic comuniștii. Pe toți pereții școlii se vede *svastica evreiască* ! Iată o apropiere de termeni care în nici o minte evreiască – fie ea comunistă sau antisemită – nu se poate concepe ! Când te gîndești că acest om este fratele unui conducător politic din Palestina... Mai curînd sau mai tîrziu, s-ar putea ca, prin jocul politic al împrejurărilor, partidul comunist palestinian (există doar și acolo comuniști !) să capete o poziție de frunte, și atunci, cine știe, să ajungem să vedem în mijlocul acestei « svastici evreiești » o seceră și un ciocan ! Ce va spune spumegoasa furie a tovarășului Stern ?

★

Aștept să pun capul pe speteaza fotoliului din tren și să mă uit la fum. Îmi voi începe odihna și uitarea de la primul metru de ieșire din gară. Ziua voi sorbi tăcerea cîmpiilor întinse, fără oameni, iar noaptea, în popasurile prin orașe, voi dormi. Nu-mi fîgăduiesc din această călătorie nimic altceva decît farmecul unei convalescențe, o trăire *au ralenti*.

24 ianuarie

O mică reuniune de familie, cu doi-trei prieteni, pentru a sărbători ziua de naștere a fetelor. Tristețe care zvîcnea înăbușit în fundul bucuriei de a sta la masă, poate pentru a sta la masă pentru ultima oară cu Margareta și Hugo. Ei vor pleca, fără nici o îndoială. Cine îi poate opri ? Cine ar avea curajul să-și ia răspunderea pentru viața lor proprie acolo, în țara aceea de refugiu ? Am presentimentul că-și vor schimba drumul vieții dinspre studii către o meserie ocazională – băcănie, magazin de cămăși sau altă negustorie – pentru a putea exista. Margareta va regreta profund deznădăcinarea și totul va fi zadarnic, tîrziu. Ce pot face ? Ce pot face ?

★

Articolul-revolver din *Flacăra* împotriva *Otravei* a stîrnit indignare prin unele cercuri evreiești. S-a vorbit foarte serios despre « antisemitism » ! Mă miră că tovarășii n-au găsit o formulă pentru a atenua penibila impresie a unui articol scris cu o violență atît de gratuită și prin nimic folositoare luptei literare progresiste, întrucît adună într-un stil atît de coborît o serie de neadevăruri. Copiez aici scrisoarea trimisă revistei :

Iubite tovarășe Breslașu, îți trimit rîndurile de mai jos nu cu un scop polemic, ci numai pentru a risipi o nelămurire și o acuzație nedreaptă, care s-ar putea răspîndi în legătură cu recentul meu roman *Otrava*.

Este de la sine înțeles că, odată lansată o lucrare literară, autorul ei nu trebuie să intervină în obiecțiunile cronicarilor literari. În cazul meu, este vorba de rîndurile publicate de către tov. Paul Georgescu în ultimul număr al revistei noastre *Flacăra*. Trimiterea acestei scrisori nu este o intervenție în sensul de mai sus, întrucît tov. Georgescu n-a făcut o cronică literară, ci – așa cum arată însuși titlul rîndurilor dumisale – un simplu articol conținînd unele considerente politice referitoare la *Otrava*.

Criteriul politic în judecarea unei cărți este astăzi o obligație primordială a unui recenzent, care trebuie să țină seama de postulatele noii culturi democratice. Scrisul pus în slujba poporului trebuie să aibă, fără nici o îndoială, un caracter realist și o finalitate ideologică, legate strict de linia prefacerilor structurale, atît ale omului, cît și ale societății, linie pe care ne situăm astăzi cu toții. În acest sens, desigur că cititorii vor judeca greșelile atribuite de către tov. Georgescu cărții mele, precum și felul în care le relevă.

Tipărind în primăvara trecută o carte scrisă în 1937, am crezut că mă aflu pe un traseu progresist prezentînd într-o secțiune a societății evreiești

de atunci, confuză, plină de panică și dezorientată, pe eroina Frieda, care, după o dragoste dramatică cu un antisemit, se lămurește cu ajutorul unui prieten activist. Când își pierde amantul, copilul și postul, în loc să se sinucidă, se adună și realizează un optimism de creație, transformând fizic, social și sanitar un sat, pentru a continua un optimism de luptă, atunci când este destituită.

Este totuși foarte posibil să fi greșit. Poate că punctul în care eram situat să nu-mi fi îngăduit o deschidere destul de largă a unghiului de observație. Dar de aici și pînă la afirmația că din *Otrava* « se desprinde concluzia că evreii nu pot colabora cu românii » este o distanță pe care tov. Georgescu a străbătut-o cu o gravă ușurință. Faptul acesta îl duce la generalizări cu totul incorecte, precum aceea « că așa aduce apă la moara șovinismului evreii, care susțin că fiecare » român « este prin firea lucrurilor antisemit ». Iar culminarea afirmațiilor dumisale că « descriind astfel pe eroii mei „români“, jignesc profund, ofensez poporul român » mi se pare de o gratuitate inutilă și o penibilă eroare.

Socot că a trecut epoca certificatelor de bun românism, pe care nu mai trebuie să le aduc, nici pentru mine și nici pentru personajele mele din roman. Tov. Georgescu i-a pus totuși pe români pe două coloane : de o parte, așa-ziii eroi negativi, iar de cealaltă... restul poporului român, care rămîne în întregime tot... negativ ! Și se întrebă unde sînt tipurile pozitive. Răspunsul este simplu și limpede.

Tipurile pozitive sînt nu numai doctorul Daneș, ci inimoșii și mobilizatorii dascăli Vasile, Rodica, apoi Nuța, victima nenorocită și exploatată, țărani Roinița, Căpraru, Cîrjă etc., precum și întregul sat, care și-a ridicat conștiința, renăscînd pînă la hotărîrea de a alege primar pe Frieda Bălan, iar

prezența acesteia în munca de reconstrucție și renaștere a satului, după ce își îngenunchease nenorocirile personale, infirmă aserțiunea ce mi se atribuie în carte că « nu e posibilă o colaborare între evrei și români ».

În ceea ce privește lipsurile cărții, firește, ele sînt numeroase. Nici nu se poate însă altfel, greșim și învățăm mereu. Dar anumite greșeli trebuie totuși evitate, cum e, de pildă, aceea a tov. Georgescu referitoare la o presupusă ofensă adusă poporului român, greșeală care, folosind chiar cuvintele dumisale întru caracterizarea cărții mele, « este susceptibilă a provoca confuzii dăunătoare ». Te-aș ruga să faci loc acestor rînduri în Flacăra, cu rugămîntea de a nu le atribui vreo intenție de controversă, ci numai caracterul simplu și prietenesc al unei întîmplări lămuritoare, pe care o socotesc necesară.

1 februarie

Ce frămîntări, ce lupte, ce combinații pentru alcătuirea Federației de Uniuni de Comunități ! În fond este o trecere a Comitetului Democratic Evreiesc în fruntea acestei formațiuni de așa-zisă reprezentare a evreilor din România. Rivalitățile prezidențiale au fost frînte prin numirea directorului Popper ca președinte, iar Șerban Leibovici, cedeistul fruntaș al Capitalei, va ține hăturile politice și administrative în mîinile lui dure. Bine că am scăpat de această eventualitate de a mă cedeiza prin Federație ! Dar povestea asta n-o să dureze mult. Destrămarea organismelor comunitare o prevăd peste cîteva luni. Chiar dacă nu se va produce separarea Bisericii de stat, după o nouă Constituție. Școlile sînt pe drum de trecere apropiată la stat, iar spitalele la fel de curînd vor fi gospodărite, așa cum se cuvine într-un stat democratic, de către respectivul minister. Sinagogile fiind autonome, Comunitatea dispare de la sine. Pentru ce dar atîta desfășurare de vanități și ambiții, pentru ce atîtea îndolieri ?